

O proceso político e as novas tecnoloxías

& *Resumo/Abstract: As TIC están incidindo coas súas prestacións no terreo dos procesos políticos. Os ámbitos parlamentario e electoral son proba diso. Estúdanse algúns dos efectos que están a producir neses campos. E, na segunda parte, establécense os criterios políticos e constitucionais que impiden, polo momento, un maior desenvolvemento das TIC en determinados aspectos.&*

& *Palabras clave: TIC, procesos parlamentarios, procesos electorais, publicidade electoral, interactividade, participación política, representación política*

1. INTRODUCCIÓN

A pregunta sobre a relación entre as novas tecnoloxías e os procesos políticos, especialmente os formalizados nas normas xurídico-constitucionais, foi unha cuestión recorrente nas últimas dúas décadas.

En realidade o tema de como os avances científicos e tecnolóxicos inciden nos procesos políticos non é nada novo. E, seguramente, podería perfectamente enmarcarse no máis xeral do impacto que determinados logros de natureza semellante tiveron sobre as formas de relación social.

Certamente os novos avances tecnolóxicos teñen un alcance indiscutible. E se cadra iluminan unha nova era. Pero ao afirmar isto poida que se estean postergando outros que están na base mesma da supervivencia e o desenvolvemento da especie humana como tal. Pénsese no lume, a roda, a enerxía eléctrica, os antibióticos... O que, en definitiva, quereda resaltar é que a valoración da trascendencia actual dos avances do coñecemento forma parte dese mesmo coñecemento. E que un descubrimento científico ou tecnolóxico só se pode considerar como tal cando quedou inserido no conxunto de procesos sociais e políticos que compoñen a vida en colectividade.

Vistas así as cousas, queda de manifesto que as novas tecnoloxías da comunicación, entendido este último termo en sentido amplo, «estanse descubrindo» na medida en que non podemos dar unha resposta fiable á pregunta de como transformaron os procesos políticos. E iso non é debido senón a que se trata duns cambios que, literalmente, están sucedendo. Por iso estas liñas só poden aspirar a advertir sobre algunhas das cousas que están pasando e talvez a intentar describir como están pasando. Pero sería van e gratuítamente pretender describir situacións de chegada. Por iso é polo que debemos conformarnos con intuír «nodos de tensión» e intentar recordar que principios e valores da orde propia do estado democrático deben impoñer a súa lóxica fronte a determinadas proxeccións posibles, pero quizais non necesarias nin convenientes, dos avances tecnolóxico-comunicacionais (TIC).

2. O ÁMBITO DE INCIDENCIA

Consecuencia do anterior é a dificultade de delimitar que procesos políticos están experimentando a incidencia, e eventuais transformacións, dos novos instrumentos tecnolóxicos. Si, como é razoable, axustamos a nosa análise aos procesos políticos formalizados deixando á marxe o que comeza a denominarse como e-goberno, ou goberno electrónico, o espazo de influencia viría definido do modo seguinte.

1.1. Transformacións nos procesos parlamentarios

Os parlamentos experimentaron, e seguen facéndoo, unha transformación na súa xestión interna. O teleproceso vaíse apropiando progresivamente de toda a xestión parlamentaria, o que —de se facer ben— probablemente incrementa a eficacia e produtividade do traballo parlamentario, que presenta unha elevada complexidade na actualidade.

Con todo, repárase pouco na axilización do proceso que supuxo a introdución sistemática do voto electrónico. Abondará con imaxinar como podería rexistrarse doutro xeito nun parlamento actual o elevado número de votacións que permite tal sistema. Evidentemente isto suscita outros problemas, como o da dificultade que un sistema de votacións practicamente continuo introduce nos grupos parlamentarios numerosos. Queda por ver neste punto

se hai algunha vantaxe engadida na introdución nos escanos de terminais electrónicas e, sobre todo, da autorización de uso dos teléfonos celulares. Todas estas circunstancias alteraron profundamente o traballo parlamentario; pero é indubidable que o van facer moito máis, e en moi pouco tempo.

O elevado nivel de intercomunicación que ofrecen as tecnoloxías actuais levou a moitos autores, aínda que se trate dunha posición hoxe menos vigorosa, a soste a posibilidade de establecer elementos de interactividade entre os representantes e os seus respectivos electores. Sen prexuízo de que tratemos especificamente estes aspectos cando falemos da participación política, convén recordar agora que estas propostas parten da idea —non probada— de que o parlamentario non sabe que desexan os seus electores; que estes saben mellor que el como logralo; e que os seus electores son capaces de discernir mellor que el entre o deseable e o posible. Neste sentido, o discurso de Edmund Burke aos seus electores de Bristol do 1794 segue sendo unha lectura tan instrutiva coma proveitosa.

Segundo é sabido, os parlamentos están enriquecendo os elementos de comunicación entre representantes e representados, non só en comunicacións individualizadas (e-mail), senón tamén masivas (web individual do parlamentario), e mesmo algunhas de carácter interactivo (*blogging*). Deixaremos tamén á marxe outro tipo de experimentos máis recentes e concretos, que parecen prometedores (*e-petitions* do Parlamento de Escocia, <http://epetitions.scottish.parliament.uk/default.asp>, [a. 16-4-2008]).

Toda esta transformación estase a desenvolver de modo vertixinoso, segundo poderemos comprobar se comparamos a descrición dos parlamentos realizada hai tan só unha década (*Parliamentary Affairs*, 1999) coa situación actual.

Con todo, a introdución de sistemas interactivos posúe uns límites estruturais ligados á idea mesma de parlamento democrático representativo. Efectivamente, os parlamentarios poden expoñerse, no grao que estimen conveniente, ás opinións dos cidadáns —votantes seus ou non—. Pero debe chamarse a atención sobre o dato de que tales persoas non son representados dese representante en concreto. A relación de representación política establécese entre a cámara e o conxunto dos cidadáns. O representante éo en tanto que membro da cámara, para a que por suposto foi elixido polos cidadáns. Pero a relación de representación política non é unha relación de carácter interpersoal, o que evidentemente supón un límite á inserción de elementos de interactividade. Iso fai que en ningún caso sexa posible, nin actualmente nin no futuro, concibir unha relación de representación na que un ou máis cidadáns estean en condicións de impoñer formalmente a súa vontade a un ou máis membros da cámara. Para o noso caso concreto, son as Cortes Xerais as que representan ao pobo español, art. 66.1 CE, e non cada un dos membros que integran as dúas cámaras. E o art. 67.2 CE, prohibindo o mandato imperativo, protexe aos parlamentarios individuais fronte á construción de calquera relación xurídica mediante a que un terceiro pretenda impoñerlle a súa vontade no exercicio das súas funcións.

Evidentemente, todo representante, nunha democracia representativa, ademais de representante, ou mellor dito para selo, debe ser «representativo». É aquí onde o espazo para e-procesos se abre, ben que de modo impreciso e indefinido aínda.

Non hai obstáculos constitucionais para que os anteproxectos, en sede governamental, ou os proxectos, xa en sede parlamentaria, se sometan a procesos de consulta pública. Neste caso non estaríamos senón ante unha apertura maior de prácticas máis ou menos habituais e tradicionais que, neste caso, se servirían de novas tecnoloxías. E non parece haber máis limi-

tacións que as derivadas da lóxica esixencia de que tales procesos fosen sustanciados antes do seu estudo formal por parte da cámara parlamentaria. Estas innovadoras prácticas non son xa inusuais en determinados parlamentos. E na práctica supón, no noso criterio, a conversión en grupo de interese ou de presión —un máis— daqueles cidadáns que gozan dun desexo de participar politicamente, e que ademais están en condicións materiais e tecnolóxicas de facelo. Isto introduce unha importante reserva, a data de hoxe, sobre a posibilidade de conferirlle a este tipo de procesos unha natureza distinta á propia dos grupos de interese ou de presión e a, por exemplo, as técnicas de audiencia ou *hearings* daqueles grupos interesados nun proceso legislativo determinado.

1.2. Transformacións nos procesos electorais

Non trataremos aquí as posibilidades que ofrecen as novas tecnoloxías no proceso de emisión do voto, ou voto electrónico. Trátase dun aspecto de certo interese pero de alcance moi limitado, polo menos no noso país, onde paradoxalmente existe unha das tecnoloxías máis avanzadas para este tipo de prácticas. No noso caso, o acto de emitir o voto está regulado de tal modo que a introdución de urnas electrónicas para as eleccións políticas non supón melloras significativas. Aínda que talvez non sexa desprezable a posibilidade de recorrer a este tipo de recurso en supostos determinados e singulares de emisión do voto, na medida en que as condicións o posibiliten ou o recomenden. Pero esta é outra cuestión da que, como digo, non nos imos ocupar.

Interésanos, en cambio, tratar aqueles aspectos dos procesos electorais en que as novas tecnoloxías están incidindo ou abrindo novos espazos e novas posibilidades.

E, en primeiro lugar, debemos chamar a atención sobre os efectos políticos que posúe, nos nosos procesos electorais, o coñecemento practicamente inmediato dos resultados dos comicios. Normalmente nun par de horas tras o peche dos colexios, os votantes coñecen o resultado final e a composición do órgano representativo en cuxa elección participaron. E iso é debido ao soporte tecnolóxico en que os procesos electorais se apoian. A consecuencia de tal eficacia tecnolóxica proxéctase en aspectos relevantes do noso sistema representativo. En efecto, dada a tendencia ao reforzo da figura do Presidente do Goberno, ou do seu equivalente nos gobernos autonómicos, a rapidez no resultado condiciona o comportamento dos actores político-electorais. Deste xeito, a constitución das maiorías parlamentarias tende a se anunciar ou suxerir, cada vez de modo máis nítido, anticipadamente. A medio e longo prazo, constitúese como un factor de simplificación das condicións políticas de decisión; e como un elemento reductor de complexidade que reduce sensiblemente o espazo negocial na formación de maiorías parlamentarias. O tempo de adaptación dos actores ao resultado electoral real e, sobre todo, de axuste —ou reaxuste— das súas previas posicións de campaña ao devandito resultado xa non existe. Iso obriga necesariamente a que sexa na propia campaña electoral na que o devandito escenario deba anunciarse, ou perfilarse, nas súas liñas básicas. Os pactos son sempre previos, aínda que a súa plasmación ou anuncio poidan ou deban producirse posteriormente de acordo cun protocolo máis ou menos formal.

O segundo dos aspectos ten que ver coas transformacións experimentadas pola comunicación política en xeral e a electoral en particular. As TIC fixeron valer sen dúbida a súa capacidade performativa de modo xa irreversible. De modo que podemos dicir que toda a regulación legal relativa á campaña electoral, e máis concretamente aquela relacionada cos aspectos de publicidade e propaganda, se viu esencialmente alterada polo seu potencial

comunicador. E, non obstante, non hai unha soa liña legislativa que contemple a distribución ou regulación de internet como soporte de información electoral. Doutra banda, as resolucións adoptadas respecto diso pola Xunta Electoral Central poden ser cualificadas de practicamente irrelevantes en canto ao obxecto de pronunciamento e, en xeral, elusivas. Pero non custa moito recordar situacións en que as prácticas usualmente asumidas vulneran cabalmente tanto a letra coma os principios que inspiran a regulación en materia de publicidade electoral.

Nunha formulación puramente analítica, a rede ofrece dúas perspectivas relevantes, aínda que ambas se nos ofrezan superpostas, no desenvolvemento dos fluxos comunicativos electorais con soporte informático. Dun lado, a rede como puro instrumento informativo. Neste aspecto non estamos xa moi lonxe dunha fonda transformación dos medios de publicidade electoral. Con todo, a natureza informática do medio impón unha análise diferenciada respecto dos medios de comunicación audiovisuais clásicos. E non todas as diferenzas son precisamente potenciadoras dunha visión plural, aberta e á luz pública, tal e como o esixe a busca das maiores condicións reais de igualdade na competencia electoral. A contorna da información recibida é aínda máis artificial que os actos clásicos dos candidatos, debido ás limitacións propias da clase de interactividade que ofrece unha pantalla informática. E a maior virtude da rede é, sen dúbida tamén, a fonte dun problema de difícil resolución: a sobreexposición á información, que leva ao individuo a unha situación de indecisión como consecuencia da súa incapacidade para reconducir o marasmo de datos e valoracións (Lau e Redlawsk, 2006: 261-263).

Pero, máis aló destes e outros problemas, parece evidente que entre nós xa é tamén certa a regra de que a web é unha peza clave de calquera estratexia de información electoral. Ata o punto de que o primeiro e mínimo indicativo de consistencia e ambición real dun candidato ou candidatura é que conte cunha páxina web propia. Aínda que talvez só nos EE. UU. isto sexa absolutamente certo, tendo en conta a función capital que desempeña na recadación de fondos de campaña (*fund-raising*), o que indiciariamente, en determinados casos, se traduce e potencia a adhesión e o apoio a unha candidatura. (Winneg e Jomini, 2004: 1-3)

Estas consideracións invitan a concluír que, no nivel da comunicación e publicidade político-electoral, a rede *pode* ampliar e enriquecer o debate político. Pero do mesmo xeito que outros avances técnicos precedentes como a radio ou a televisión, pode servir para escamotear os debates aínda máis eficazmente. As TIC permiten concibir aos cidadáns como «mónadas comunicacionais» que, se optaron por unha exposición *online* dominante, vense obrigados a tomar as súas decisións electorais de acordo coa información así obtida. Pero, pola contra, un debate na rede pode ser visto tamén como un instrumento especialmente poderoso de garantía de control e contraste das máis diversas argumentacións. Outros riscos non menores son, porén, facilmente imaxinables por proxección —amplificada, iso si— dos que incorporaron no seu día os medios audiovisuais clásicos, pero non podemos deternos agora niso.

Ora ben, a rede non é só un instrumento de comunicación que permite os fluxos informativos máis clásicos. É tamén, e diría que principalmente, un soporte de comunicacións interactivas. A interactividade é a diferenza fundamental que ofrece a rede fronte a outras modalidades de comunicación. E unha interactividade especialmente potente. En efecto, os novos medios de comunicación soportados informaticamente son interactivos ao modo como nunca o foi antes ningún outro medio. O factor diferenciador está nun dato puramente técnico: a súa capacidade para comunicar masivamente cun gran número de persoas pero dun modo tal que cada unha delas, dado o potencial de interactividade destes novos medios,

perciban a devandita comunicación como unha relación interindividual. A comunicación a través da rede combina así a potencia dos grandes medios de comunicación de masas e a penetrabilidade dos medios de comunicación interpersoal de base individual.

A interactividade supón pois a existencia dunhas canles de comunicación bidireccionais que permiten construír unha comunicación lóxica. Deixaremos agora de lado o feito de que este tipo de comunicación constrúe necesariamente —é dicir, independentemente da vontade dos suxeitos— unha relación de dominación unidireccional en favor do polo que controla o conxunto das relacións individuais e constrúe e emite a mensaxe masiva. Pero, máis aló diso, interéсанos agora destacar que a interactividade da canle non é simétrica e que tampouco os contidos están libres e espontaneamente dispoñibles. O que nos leva a concluír que a interactividade non supón, nin impón, o debate. Tan só garante a posibilidade de percibir, ou emitir, a mensaxe de modo formalmente congruente no marco dunha comunicación formalizada.

Este carácter formal ponse de manifesto se reparamos nun dos riscos que o acompañan naturalmente: os «cibercadoiros». Esta palabra designa unha consecuencia do que, na xerga da rede, se denomina *risk of stampede*; é dicir, a aceptación de que, dada a potencialidade e o carácter formal da interactividade, poden producirse, e de feito así ocorre na web, auténticas «infeccións informativas», orixinadas en fluxos de información absolutamente falsos, que con todo operan como un dato absolutamente fiable e indiscutido e que orientan procesos de decisión masivos, ben é certo que de esporádica duración. Con todo, é preciso chamar a atención sobre o feito de que a dilución destes cibercadoiros se produce pola presenza de comunicacións *offline*, é dicir, emisores de información que actúan como alternativa e contrapartida á propia rede. Toda unha advertencia (Sunstein, 2003: 82).

A interactividade, no entanto, non nos achega a un modo distinto de toma de decisións políticas. Máis ben forma parte da denominada «electrónica da democracia». Trátase de tecnoloxías que son, ou poden ser, funcionais desde o punto de vista da intensificación da comunicación política entre cidadáns e, en xeral, actores políticos e institucionais. Esta comunicación, que pode chegar a ser interactiva, segundo dicíamos, acentúa —ou pode acentuar— a transparencia nos procesos políticos e en particular no proceso de toma de decisións. Pero en todos os casos trátase dun uso dos recursos comunicacionais como instrumentos de acceso a un coñecemento máis preciso e minucioso. E en ningún caso este recurso posibilita, nin permite, unha maior proximidade do cidadán individual ao momento da decisión (Pappa, 2003: 375-377).

Evidentemente, o afondamento e universalización destas novas pautas de comunicación, coa súa enorme capacidade de penetración e de reiteración da mensaxe, poderán quizais producir transformacións cualitativas no desenvolvemento dos procesos políticos; e ata poida que iso estea a suceder. Dalgunha delas xa demos conta nas páxinas precedentes. Pero en todos os supostos que relacionamos aquí, trátase sempre de casos nos que as novas tecnoloxías se manteñen dentro do ámbito das técnicas de comunicación como instrumento de coñecemento, non de presenza do cidadán no proceso de decisión. Esta é outra cuestión da que falaremos máis adiante.

No entanto, é evidente que a capacidade e a potencialidade que ofrecen os medios da rede (e-mail, *blogging*, *feedreaders*, foros, sondaxes, etc.) están favorecendo o nacemento de novas formas de publicidade política e, ao fío delas, a incorporación á área política e ata electoral de novos actores que se caracterizan pola súa capacidade para penetrar masivamente, aínda que de modo individualizado, no cidadán que decide. Evidentemente trátase de mani-

festacións cuxo maior ou menor éxito garda relación directa co grao de formalización da competencia política e, por iso, alcanzou os seus éxitos máis relevantes nos EE. UU. Nos últimos anos, e se cadra como unha nova forma de *lobbying*, naceron movementos cuxa finalidade é chamar a atención ou exercer presión sobre os representantes políticos en canto a aspectos cambiantes. Poderíase dicir así que se trata de movementos especializados en exercer presión mediante o uso masivo dos recursos da rede. (Véxase, por todos e como exemplo, *Moveon.org. Democracy inaction*, [http://www.moveon.org/.](http://www.moveon.org/))

3. NOVOS PROCESOS POLÍTICOS PARA NOVAS TECNOLOXÍAS?

É moi coñecido, e segue sendo útil, o paradigma de integración social dos procesos de innovación tecnolóxica que propuxo Schumpeter. Nun primeiro momento, as organizacións recorren aos novos avances para reproducir os procesos tradicionais xa existentes. Nesta primeira fase, cuxo tránsito podemos considerar bastante avanzado no primeiro mundo, as formas de comunicación clásica mantéñense pero optimízanse tecnoloxicamente. Así, utilizamos o e-mail, pero para seguir comunicándonos do mesmo xeito que outrora: serve para un máis eficaz desenvolvemento da clásica fórmula epistolar de comunicación. Nunha segunda fase, as novas tecnoloxías acaban impoñendo a súa lóxica instrumental e ábrese a vía de novas formas de comunicación; no noso caso, os actuais procesos informáticos en que a información se integra no proceso, transformándose en canto aos seus contidos, que cambian de natureza ao tornar virtuais. Nesta fase do proceso, as propias necesidades a que as novas tecnoloxías serven sofren transformacións inducidas polos novos procesos. Na terceira fase, as organizacións reconstrúen e redeseñan os seus procesos para adaptalos ás novas tecnoloxías, que pasan así desde a súa inicial posición instrumental a unha posición central na transformación dos procesos comunicacionais.

En termos xerais, pode dicirse que as sociedades máis avanzadas se encontran, con importantes desequilibrios sectoriais desde logo, na etapa de finalizar a segunda fase e comezar a terceira. Pero non é insólito contemplar como hai procesos sociais, especialmente no eido dos procesos financeiros, en que a toma de decisións e a forma das decisións non son xa senón informáticas. Ata o punto de que o modo en que as crises financeiras se manifestan, ou non, garda relación directa co deseño do sistema comunicacional, que é xa —todo el— de natureza puramente cibernética. De modo que a mesma toma de posicións nos mercados financeiros se produce en función de como o sistema procesa o fluxo de posicións de oferta e de demanda, e non en función da oferta e a demanda.

Nas páxinas que seguen pretendemos debuxar o escenario actual e as tendencias nos procesos políticos clásicos, coa pretensión de identificar os límites que a tecnificación do proceso político está a experimentar. Con iso pretendemos responder á pregunta contida na epígrafe; a saber, en que medida podemos soportar que as nova tecnoloxías incidan nos procesos políticos centrais dos estados democráticos, é dicir, nos circuitos vitais de lexitimación do sistema político. Esta formulación sitúanos directamente ante un dato fundamental das democracias representativas: a escisión representación-participación.

3.1. A inexpugnable posición da representación política

No clásico debate sobre a representación, hai dous malentendidos entre cuxas fendas virtuais, xa que logo, se pretenden cimentar unhas posibilidades de desenvolvemento espectacular dos procesos de comunicación e interrelación informaticamente soportados.

O primeiro deles alude á «crise da representación». Certamente, a crise da representación é un tema recorrente desde a mesma orixe dos estados constitucionais. E con toda seguridade seguirao sendo. Pero trátase dunha crise, que non dunha quebra. Son evidentemente cousas distintas. Seguramente a representación, tal e como hoxe a coñecemos, sufrirá novas quebras históricas tal e como ocorreu no pasado, pero a súa resolución —a reconstrución da representación política— non consiste en auxiliarse con mecanismos tecnolóxicos de comunicación. O recurso tecnolóxico, a excepción do que despois diremos, nunca pode alcanzar máis aló do que é propio da súa natureza instrumental.

En realidade, cando falamos de crise da representación estamos aludindo ao «estado natural» da representación política. Esta, segundo tamén se sabe, configúrase como unha institución que fai presente o que non o está. E como, ademais de non estar, nunca o estará dada a súa natureza, recorreremos ao artificio representativo para «formular» ou «expresar» unha vontade que lle imputamos ao suxeito que carece de existencia física. Niso consiste a representación política no seu significado máis simple (Chueca, 2002: 283-293). Por iso, evidentemente, a vontade que se formula, a través do órgano representativo, sempre está suxeita á dúbida de se é cabalmente a vontade da unidade política, isto é, do pobo.

Periodicamente, e xa desde a mesma Revolución Francesa, sostívose por motivos de oportunidade política unha falsidade ou inconsistencia: afirmar que a existencia dun órgano reducido, pero representativo, se impoñía pola imposibilidade de poder obter unha vontade certa de todos os cidadáns. A argucia da imposibilidade «técnica» de concitar simultaneamente a todos os integrantes do pobo foi historicamente o argumento bosquexado para fundamentar a exclusión da representación de grupos sociais concretos. Pero, desde o punto de vista da concepción da representación política estatal, é unha pura falacia. Se, chegado o caso, conseguísemos, a través das técnicas informáticas, obter simultaneamente a opinión, ou a decisión individual, de todos e cada un dos cidadáns, fariámonos co que Rousseau chamou «a vontade de todos»; unha vontade que non nos serve para nada desde o punto de vista da decisión, por máis que si nos poida proporcionar información.

A vontade que a representación política expresa é cabalmente a vontade da unidade política, é dicir, dunha totalidade cuxa natureza é distinta —do mesmo xeito que o seu contido— á vontade de todos e cada un dos cidadáns. Esta característica nace xa con Hobbes e é consustancial á mesma natureza da institución estatal; e nunca puido prescindirse dela.

Visto así, a denominada crise da representación, é dicir, a dúbida acerca da congruencia do contido concreto expresado polo órgano que representa, é un compoñente estrutural da representación política estatal (Chueca, 2004: 204-246).

E, neste marco, a apoloxía de calquera modalidade de democracia «directa» como alternativa á representación política non pode ser vista senón como unha proposta que, nos casos de maior consistencia teórica, propón realmente unha alternativa á institución estatal: é dicir, unha proposta baleira. E non é infrecuente, entre algúns apóstolos das TIC, a invocación dunha «nova democracia» electrónica ligada de modo máis ou menos expreso a invocacións á «democracia directa» mencionada.

O segundo malentendido refírese a un lugar común, de novo, que tamén poderíamos cualificar como «adherencia teórica» da representación política. Aludo con iso á posición de superioridade comunicacional que se lle atribúe á participación política fronte á representación política. Esta, de acordo a este segundo malentendido, non sería senón un remedio ao que acadamos cando a participación non é posible. Estaríamos pois ante unha sorte de suce-

dáneo da auténtica democracia. Rastros destas latencias hainas ata no artigo 23.1 da Constitución Española, por máis que a súa orixe estea na Declaración de Dereitos do Home e do Cidadán de 1789.

E en base a unha hipostatización da participación política, cuxos procesos están medidos e regulados minuciosamente nas constitucións contemporáneas debido a escarmentos populistas e plebiscitarios do pasado, confíase nunha potenciación dos procesos participativos en detrimento dos representativos. Ao cabo, sostense tan pertinaz como irrazoablemente, a representación é un remedio ou paliativo cando a participación non é posible.

Esta é unha tese que se pode soste, desde logo, pero non desde unha concepción correcta do Estado democrático. A democracia non se articula mediante decisións directas nas que cada cidadán manifesta, no caso de que sexa posible, a súa decisión sobre cada un dos obxectos políticos colectivos de decisión. O simple feito de construír un obxecto de decisión presupón a actuación de órganos representativos, que actúan así como garantes do proceso democrático que, segundo sabemos, non se reduce a un conxunto de decisións individualizadas. Como recordou Rodotá, é falso e aveso o enunciado que afirma que a democracia plena resultará de «elettronica piu a partecipazione» (1999:255).

3.2. Os límites da participación —ata electrónica— no Estado democrático

Se, como consecuencia do dito, as TIC non poden ser contempladas como o soporte sobre o que construír un novo proceso de representación política, tocáranos agora ocuparnos das relacións —presentes ou futuras— entre as devanditas tecnoloxías e os procesos de participación política. Neste sentido, deberemos en primeiro lugar ocuparnos das limitacións que, en tanto que instrumentos, ofrecen as TIC para a súa inserción nos procesos participativos.

Deixaremos de lado aqueles factores que poderíamos cualificar de conxunturais, especialmente os que recordan o feito de que a participación política só pode producirse en condicións de igualdade. Desde este punto de vista parece evidente que o recurso ás novas tecnoloxías non está universalizado. Non só pola inexistencia de infraestruturas comunicacionais accesibles sen reserva e en condicións de igualdade, o que é desde logo condición necesaria. Tamén cómpre recordar que se trata dunha modalidade de comunicación para a que grandes capas da poboación non foron adestradas nin habilitadas, e cuxa comprensión non está ao seu alcance (Chadwick, 2006: 319). Dito máis en breve: hoxe non podemos falar dunha alfabetización informática universal. Nin sequera ao nivel máis xeneralizado, simple e sinxelo da telefonía móbil.

As consideracións que imos realizar seguidamente refírense pois ao momento en que as reservas indicadas queden eliminadas ou superadas polo conxunto dos cidadáns, xa que os procesos participativos politicamente formalizados só poden concibirse desde a universalidade nas condicións de exercicio de tales dereitos, por expresa esixencia da súa regulación constitucional.

As reservas sobre estes procedementos teñen que ver coa mesma disposición do soporte. Díxose con reiteración que a rede é un soporte «libre». Pero esta parécenos unha afirmación lixeira, se reparamos en que aínda hoxe nos estamos preguntando como debería gobernarse a rede. Na práctica a rede non se goberna, pero si que permite advertir que ten os seus propios poderosos. Dun lado, nunha parte, autogobérase. Pero noutra está en mans das empresas mercantís que se lucran a partir do seu uso polo millóns de consumidores. E, en determinadas situacións, os usuarios mesmos fan gala do poder que poden chegar a ter

dadas determinadas circunstancias. A combinación é inquietante, e non creo esaxerado dicir que se trata dun modo medieval de repartición de poder. A cuestión, que non podemos responder senón negativamente, é se podemos pensar en articular procesos participativos formais, é dicir, aos que vincular decisións políticas estatais, nun soporte cuxa garantía de autenticidade comunicacional depende de terceiros, incluso non identificados e non suxeitos a responsabilidade. Resolver o goberno da rede é unha precondición e, por agora, un límite ao seu uso como soporte de procesos políticos formais (Chadwick, 2006: 323).

Pero seguramente a reserva de carácter político máis contundente estriba no feito de que, fronte á súa pura construción teórica, a participación é na práctica estruturalmente oligárquica. Non se trata de que inclúa en si mesma tan antidemocrático nesgo, senón de que as características das sociedades que se ordenan politicamente en sistemas democráticos avanzados posúen un tipo de textura social que converten en inevitable o resultado oligárquico. Trátase evidentemente dun dato previo á xeneralización das TIC, pero a cuxa potenciación estas poden contribuír de modo espectacular.

As sociedades contemporáneas organízanse de acordo ao principio de división social do traballo. Iso é o que historicamente aconsellou a opción pola representación política fronte á participación, na medida en que esta última comportaba un plus de desigualdade estrutural. Esta diferenciación, entre persoas *que poden* participar e cidadáns cuxa actividade produtiva e modo de existencia lles impide concorrer nos devanditos procesos, introduciría unha dualización política formalizada imposible de asumir nun estado democrático. Trátase dunha reserva de máxima importancia sobre a que a literatura especializada insistiu na última década de modo pertinaz (Rodotá, 2004).

Pero esta mesma forma de organización social é a que nos pon na pista doutra reserva, tampouco precisamente menor, fronte a determinados usos potenciais das TIC nos procesos de toma de decisións. En efecto, a decisión individual adoptada polo cidadán, nunha contorna de novas tecnoloxías, resulta congruente «en tanto que decisión individual». A ausencia de elementos imprescindibles característicos dos procesos democráticos confina o proceso decisional como unha modalidade de decisión individualizada e individual. Por iso a estrutura da decisión é a dunha decisión de interese, é dicir, unha decisión na que —á vista dos factores ricos e variados que o cidadán illado percibe— determina a súa propia posición. O relevante non é xa que logo a cantidade de información previa que poida obter, senón as condicións en que constrúe a súa decisión.

O que nos leva directamente a afirmar que as TIC non posúen unha especial asociación co principio democrático e que, por construción, non levan en si mesmas «máis democracia». Os procesos informáticos conteñen, desde logo, elementos cuxa tecnoloxía permite imaxinar transformacións importantes a longo prazo, pero tamén compoñentes e modos de decisión que permiten imaxinar a súa posta ao servizo de ordes politicamente autoritarios.

O Estado, o estado de sempre, seguramente adquire así unha nova misión: garantir aos cidadáns a neutralidade de novos avances comunicacionais cuxa incidencia nas relacións sociais e políticas é, xa hoxe, un dato de feito co que deben contar todos os actores políticos, institucionalizados ou non.

Agora ben, a proposta da rede como unha sorte de punta de lanza dunha nova orde de liberdade, fronte e contra un Estado obsoleto; fronte e contra uns partidos políticos concibidos como «novos corpos intermedios» que é preciso varrer do espazo da política a base de tecnoloxía, é, para o mellor dos casos, unha fantasía.

Non obstante, nunca debemos esquecer que as TIC, e en particular a rede, naceron cunha contradición, como ocorreu con todos os grandes avances tecnolóxicos: anuncian un mundo novo mentres loitan contra o vello. Iso fai que, ás veces simultaneamente, sobreestimemos e subestimemos a súa importancia. Pero isto non é senón consecuencia da súa propia natureza contraditoria. Nas TIC hai, ou pode haber, un mundo con máis, pero tamén con menos, liberdade política...

BIBLIOGRAFÍA

- CHADWICK, Andrew. 2006. *Internet Politics: States, Citizens and New Communication Technologies*. Nova York: Oxford University Press.
- CHIEFFI, Lorenzo, (a cura di). 2003 *Rappresentanza política. Gruppi di pressione. Élités al potere*. Turín: Giappichelli.
- CHUECA RODRÍGUEZ, Ricardo. 2004. «Crisis y quiebra de la representación política», en *Fundamentos 3. La Representación Política*, pp. 204-246.
- CHUECA RODRÍGUEZ, Ricardo. 2002. «Los malentendidos de la representación», en *La democracia constitucional. Estudios en homenaje al Profesor Francisco Rubio Llorente*. Madrid, pp. 283 y ss.
- WINNEG, Kenneth e Natalie Jomini Stroud. 2008. «Political Access: The Internet as a Source of Campaign Information», en <http://www.publicopinionpros.com/features/2005/apr/winneg.asp> [07-04-2008].
- LAU, Richard R. e David P. Redlawsk. 2006. *How voters decide: information processing during election campaigns*, Cambridge University Press.
- PAPPA, Anna. 2003. «Rappresentanza política versus democrazia elettronica tra molteplicità di prospettazioni e problematicità di rapporti», en Chieffi, L.. *Rappresentanza politica...*, pp. 391-403.
- RESTA, Eligio e Bergalli, Roberto (coord.). 1996. *Soberanía: un principio que se derrumba: aspectos metodológicos y jurídico-políticos*. Madrid: Paidós Ibérica.
- RODOTÁ, Stefano. 1996. «La soberanía en el tiempo de la tecnopolítica», en Resta y Bergalli. *Soberanía: un principio que se derrumba : aspectos metodológicos y jurídico-políticos*, pp. 33-56.
- RODOTÁ, Stefano. 1999. *Repertorio di fine secolo*. Roma: Laterza.
- RODOTÁ, Stefano. 2004. *Tecnopolitica. La democrazia e le nuove tecnologie della comunicazione*. 2.ª ed. Bari-Roma: Laterza.
- SUNSTEIN, Cass R. 2001. *Republic.com*. Nueva Jersey: Princeton U.P.
- 2003. *República.com: Internet, democracia y libertad*. Barcelona: Paidós.
- VV. AA. 1999. «Parliament in the age of the Internet», en *Parliamentary Affairs*, 52, n.º 3.